

KAMANİÇE MUHAFIZLARININ ÇEKTIĞI

Orhan Şaik Gökyay

Yenme olsun, yenilme olsun, tarihler, savaşların ayrıntıları üzerinde pek durmazlar. Bu savaşları yönetmiş olan kumandanların anılarında da, bunlar bir kumanda tepesinden görüldüğü biçimde, bir bakıma kuşbakışı bir görüşle değerlendirilmektedir. Er, onbaşı, çavuş gibi ateşin doğrudan içinde olanların anılarından yoksunuzdur. Oysa bunlar, bir savaşın ondan sonraki kuşaklara anlatılacak asıl hikâyeleridir. Bunlar, kahramanlıkları, olağan-üstü olayları, sıkıntıları, savaşı yapanların maneviyatını tanımak yönünden değer biçilmez bir kaynaktır. Yazık ki bunlar sözde kalmakta, yazıya geçmemektedir. Bu yüzden de, yaratıcısı bütün bir millet olan bu destanlar, sonra sonra birer ad olup çıkmaktadır; unutulup gitmektedir.

Aşağıda metnini verdiğimiz *'Hasbihâl-i Asâkir-i pürmelâl der Taraf-ı Kal'a-i Kamanîçe'*ye bu düşünce ile bir yer veriyoruz. Orada anlatılanın daha iyi anlaşılması için de, Kamanîçe Kalesini, onun nasıl alındığını, alındıktan sonra daha bir yıl geçmeden onun çevresinde yeni bir meydan savaşının sonundaki bozgunu, kendi kaynaklarımıza dayanarak vermek istiyoruz.

I

KAMANİÇE KALESİ

Kamanîçe, XVII. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olan Podolya eyaletine bağlı, yukarı Turla (Dinyester) Suyu kuzeyinde bir Lehistan şehri ve kalesidir. Aynı biçim-

de söylenen ötekilerden ayırmak için buna Kamenests-Podolskiy denir. Nehrin güney kıyısındaki Hotin'in yirmi kilometre kuzey-doğusundadır. Bugün Kamanıçe de, Hotin de Sovyetler Birliği sınırları içindedir. Kamanıçe adı kalenin üzerinde yükseldiği kayalardan (kamen) gelmektedir.

Evliya Çelebi (V, 128) *Eşkâl-i Kala-i Kamanıçe* başlığı altında, bu kaleyi şöyle anlatmaktadır: 'Leh lisânınca 'Kamanıçe' taş demektir. Yani taştan mebnî demektir. Bânisi iptida nehir kenarında, evc-i âsmâna çıkmış, cümle kesme kaya hendek üzere, nice yerleri yine kesme kaya duvarlı hısn-i hasin ve sedd-i metin ve kala-i üstüvardır ki, Leh vilayetinde değil, belki Çeh vilayetinde ve İsfac (İsveç) diyarında ve Felemenk ikliminde ve Alaman dağlarında böyle bir sūr-ı kavi yoktur. Lâkin zalim kalânın sehil havalesi vardır, amma ol tarafa hâil kal'aya azim havale tabyalar yapup kala ol havale tarafından emin olmuştur.

Fındıklılı Mehmet Ağa, kaleyi daha geniş ölçüde anlatmaktadır (*Silahdar Tarihi*, I, 586 v.d.). Bunu sadeleştirerek veriyoruz :

Vasf-ı Kala-i Kamanıçe. — 'Doğrusu bu kalenin metaneti, yüksekliği, sarplığı, berklığı ve muhkemliği o derecede idi ki, şehir, yüzük kaşı gibi, kudret elinden dökülmüş kesme kayalardan sūr içinde müstahkemdi. Göklere yükselen kulelerinin hazinesi, ateş soluyan ve zehir saçan ejderha toprakla tılsımlanmıştı. Onu çeviren derin mi derin hendeğine göre güneşin ışınları kısa idi, hendeğin dibine uzanamıyordu. Burçlarının boynuna göz erişemiyordu. Hendeğin iki yanı insan eliyle kazılmış düz mermerdi. Gönül avlayan kulesi, dönen feleğin boynuna asılmıştı. Hendeğin dibinden korkunç bir halka gibi çepeçevre, bir Kevser ırmağını andıran nehir, geçgündüz akmakta idi, sanki o bulunmaz hazineyi çöreklenmiş ok yılanı, ya da o ayna gibi parıl parıl gelini bir gümüş kemer sarmıştı; ya da dünyayı aydınlatan ay gibi hâlede yer tutmuştu. Bu kale yapılabildiği zamana gelinceye dek, ne onun aşıkları aldatan bedeni, başkalarının eline geçip kucaklanmıştı, ne de bu imkân dünyasında varlık hil'atini giyeli, onun eteğini tutup sahip olacak bir yabancı eli çıkmıştı, öylesine elde edilmesi güç bir kız-oğlan-kızdı. Şehrin içinde şaşılacak denli güzel binalar, görülmedik tapınaklar, yüksek evler ve ulaşılmaz köşkler, güzel yollar, geniş meydanlar, türlü türlü yapılar ve mahalleler, ağzı dar ve havsalası geniş kalemin anlatacağı gibi değildi. Haçlar asılmış olan kiliselerin kat kat duvar-

ları dördüncü kat göğe yükselmışti, belki de İsa'nın eteğini tutmakta idi¹. Şehrin kendisiyle iç-hisar arasında bulunan korkunç vadi-de, su üzerine bir taş ve sağlam köprü yapılmıştı. Ancak o köprüden girilip çıkılacağı için, şehre başka bir yandan yabancıların ayak basmasının yolu yoktu. İç-hisarın batı yanında altı köşeli bir kale gibi bir büyük toprak tabya vardı. O da, kale ile aynı yükseklikte idi, onu da derin ve geniş bir hendek kuşatıyordu. Bundan dolayı sarplıkta ve berklükte sonu yoktu. İçindeki topraktan nice tepelikler, sayısı belli birkaç yapı, savaş araç ve gereçleriyle dolu nice kapalı mahzenler vardı. Yine bir taş köprü de tabya ile iç-hisar arasında, bükülmez bir bâzû gibi, kurulmuştu.

II.

SAVAŞ NEDEN ÇIKTI?

1080 (1669) yılı içinde padişah IV. Sultan Mehmet, Yenişehir (Tesalya) yaylasında dinlenirken Sarıkamış Kazakları², ona kulluk etmek istediklerini, gerekince Rumeli yakasında sefere gitmek şartıyla kendisine sığındıklarını bildirdiler. Hatmanları olan Doreşin-ko (Doroszenko)ya tabii, tuğ ve alem istediler. Padişah, onların dileklerini yerine getirdi. Zaman geçince Kırım Hanı Âdil Giray, tedbirsizliği ve kısa görüşlü oluşu yüzünden Potkal Kazaklarına³, yine kendi soylarından Hanenko'yu bey (hatman) dikti. Bu iki hatman arasında geçimsizlik ve düşmanlık ortaya çıktı. Lehliler de, padi-

1 Hazret-i İsa'nın dördüncü kat gökte bulunduğu telmih.

2 Üç büyük bölüğe ayrılmış olan Kazaklar, Don Nehri kıyılarında, Dinyeper çağlayanları ile bu nehrin döküldüğü yerden Buğ nehrine kadar uzanan bataklıklar yakınında yerleşmiştiler. Birinci takımları Don Kazakları, ya da başkentlerine göre Çarkesk kazakları diye anılırdı. İkinciler Zoporog, yahut Şelâle kazakları diye anılırlar. Üçüncü bölük Kazaklar, Osmanlılarca üç ayrılarak bunlara Barabaş, Sarıkamış ve Potkal Kazakları denirdi. Dinyeper ve Buğ nehirlerinin döküldüğü yerde meydana gelen deltadaki bataklıklara Sarıkamış, ya da Sarı Su denirdi. Potkal ise yakındaki bir adanın adı idi (Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Türkçe çevirisi, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1947, XI, 253).

3 Bkz. çıkma, 2.

şahın koruduğu hatman Doreşinko'ya ve ona bağlı olan Kazaklara tecavüzden ve düşmanlık göstermekten geri durmuyorlardı; onların üzerlerine kaç kez asker gönderip birkaç palangasını ele geçirmişler ve yağmalamışlardı. Doreşinko'nun şikâyeti üzerine padişah Âdil Giray'ı yerinden aldı, Lehistan kiralına da Sarıkamış Kazaklarına ilişmemesi için bir mektup gönderdi⁴.

Lehistan kiralından gelen karşılıkta, Osmanlıların dedikleri kabul edilmiyordu. Padişah bu mektuba kendisi tarafından karşılık verilmesini uygun bulmadı, bu işi sadriâzama buyurdu⁵.

Sadriâzamanın yazdığı mektup, '*işbu Saferü'l-hayr'ın sekizinci günü (1083/6 Mayıs, 1972) azametlü ve heybetlü padişahımız şevket ü iclâl ve saadet ü ikbâl birle asâkir-i encüm-şümâr ile Edirne sahrasından kalkup menzil be-menzil bir yerde eğlenmeyüp ol serhatlere karîb olmadadır. Ana göre mektubumuzun cevabını acele üzre gönderesiz, zira malûmunuzdur ki serhadde karîb oldukça her menzilin hükümü ve cevabı başka olmadadır*' tehdidiyle bitiyordu.

III.

SEFERE ÇIKIŞ

IV. Sultan Mehmed'in, bu, ilk seferi olacaktı. Bundan dolayı debdebe ve tantanaya düşkün olan padişah, Silahdar'ın söylediğine göre, bundan önce hiç bir tarihte görülmemiş bir tören düzenlemişti. Önemi ve değeri göz önünde tutularak bu törenin Silahdar'dan buraya aktarılmasını uygun buldum (I, 567 v.dd.)

Gazi Padişahın Leh Ülkesine Yola Çıkışı :

«O yıl (1083/1672) Muharreminin ikinci paazr günü -ki nisanın yirmisidir-⁶ otağ-ı hümayun çıkıp Çukur Çayırı'na kondu. Se-

⁴ Bu mektubun ve Leh kiralından gelen karşılığın suretleri için bkz. *Silahdar Tarihi*, I, 565; *Râşit Tarihi*, Müteferrika basımı, I, 66^a ve 67^a.

⁵ Bunun sureti, *Silahdar Tarihi*, I, 570 v.dd.; *Râşit Tarihi*, 67^b. Bu dört mektubun *Râşit Tarihi*'nde verilen suretleri kısaltılmıştır.

⁶ Kaynaklarda verilen tarihler ve günler birbirini tutmuyor. Bkz. *Râşit Tarihi*, 68^a; Abdurrahman Abdî Paşa, *Vakayinâme*, Bayazıt Devlet Kütüphanesi, nr. 5154, 149^b; Hammer, aynı yer, s. 259, çıkma, 4.

kizinci cuma günü padişah tarafından sefer tebriki için veziriâzam Fazıl Ahmet Paşa'ya dokuz at, ikinci vezir musahip Mustafa Paşa'ya dört at, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci vezirlerle yeniçeri ağasına ikişer at, şeyhülislâmla, Anadolu ve Rumeli kadiaskerlerine, Vâni Mehmet Efendiye, Reis Efendiye birer at ihsan buyuruldu. Birkaç zamandan beri ulu vezirler alaylarda ve seferlerde erkân kürk⁷, selîmî destar⁸ giyerlerdi. Bundan sonra, eski âdet üzere kallavî destar⁹ ile kırmızı çukaya kaplı çaprastlı muvahhidî kürk¹⁰ giymelerine ferman çıktı. Ertesi pazar günü, padişahın fermanıya acip ve garip alaylar düzenlendi. Şöyle ki, ilkin, önce benzerleri görülmeyen ve savaş araçlarıyla piyade ve atlı kapukulu ve bütün gök-demir giyinmiş, atları yancık¹¹ ve kutash¹² ulu vezirlerin adamları Hızırılık altında alaylarını düzüp herbiri bölük bölük Bâb-ı Hümayun önünden ve Saraçhane Köprüsü'nden geçtiler. Otağ-ı Hümayun'a değin Yemin ve Yesar ağalarıyla yeniçeri, cebeci, topçu, top-arabacı, sipah, silahdar ocakları daha geride; sağ yanında veziriâzam kethüdasıyla üç bini geçkin enderun huddâmı ve ağaları, bin beş yüz nefer piyade ve atlı sekban daha geride; üçüncü vezir Kara Mustafa Paşa kethüdasıyla iki bini aşkın enderun huddâmı ve ağaları ve bin nefer piyade ve atlı sekban; sol yanda da ikinci vezir musahip Mustafa Paşa ve beşinci vezir defterdar Ahmet Paşa kethüdaları ikişer bin kadar enderun huddâmı ve ağalar, piyade ve atlı sekbanlarla durdular. Bundan başka yazıcılar takımı da gayret ve hamiyet edip savaşçılar arasına katıldılar ve akla gelmez silah zinetleri göstermek için ellerinden geleni yaptılar. Ulu vezirler de padişah hazretlerinin gazâya ve savaşa olan eksiksiz himmetlerinden

⁷ Sadriâzamların, vezirlerin ve devlet ileri gelenlerinin giydikleri yeni kürk.

⁸ Yavuz Sultan Selim zamanında kendi adına izafetle anılan bir tür serpuş. Bu yuvarlak ve yukarıya tamamıyla şal ile örtülü bir kavuktur. Üzerine bez ve tülben sarılırdı. Sonraları seferlerde ve merasimlerde sadriâzamlar ve vezirler giymişlerdir.

⁹ Eskiden sadriâzamlarla vezirlerin başlarına giydikleri, tersine çevrilmiş ehrâmı andıran bir kavuk.

¹⁰ Önü çapraz kavuşmalı ve iki kanadı şemse işlemeli bir tür kürk.

¹¹ Savaş günlerinde atlara giydirilen giyim, zırh; buna çukal ve kesme de denir.

¹² Yak kuyruğundan yapılan ve süs yerine atların boynuna takılan bir tuğ.

dolayı baştan aşağı zırh, kılıç, tirkeş, kadife şalvar, kallâvî destâr ve kırmızı çukaya kaplı çaprastlı muvahhidî kürklere bürünmüştü. Halis altın ve çelik yancıklar ve kutaslarla eğriyenmiş atlara bine rek Bâb-ı Hümayun dışında durdular. Padişah hazretleri de Has-oda köşkünde mübârek arkalarına kıymetli taşlarla işlemeli zırh ve üzerine serasere kaplı sumur kapaniçe¹³ ve uğurlu ayaklarına parlak butluk¹⁴ giymişlerdi. Heybetli bellerine değerli taşlarla işlenmiş, cihanı elinde tutan Husrev'e¹⁵ yakışır kılıç ve düşmanları öldüren Rüstem¹⁶ örneği tirkeş kuşanmışlardı. Zühre ve Müşteri yıldızlarının uğurunu taşıyan başlarına uzun taylasanlı yeşil şahâne şal sarınmış, üstüne iki tane gazi sorgucu¹⁷ sokunmuşlardı. Bütün vücutlarını zîb ü zîvere garkeyledikten sonra, devlet ü ikbâl ve saadet ü iclâl ile İç-kapu önünde mücevher yancık ve kutas ve çelenk ile eğriyenmiş bir küheylana binmişlerdi. Ardlarında gök-demüre batmış alaylar, gümüş ve altın yancık ve kutaslar, ellerinde mızrak, süngü ve ateş-saçan tüfenklerle Enderun gılmanı, ülker yıldızı gibi, dizilmiş yürüyordu. Bâb-ı Hümayun dışında vezirleri ve devletin ileri gelenlerini selâmlayup yola koyuldular. Zafere arkadaş olan mübarek sağ bâzûsunda olan mücevherler, çaprastlı altın işlemeli, padişahlara lâyük kürklerinin yeni üstünden güneş ışığı gibi meydana çıkmıştı; bunun şimşek parıltıları, gören gözleri kamaştırıyordu. Böylece bütün salâbetlerinin ululuğu ve gösterişi ile ve takım takım alaylarla Edirne şehrinde çıktılar, otağ-ı hümayunlarına konup şeref verdiler. Bugün olan gösterişli alay bir tarihte olmamış, atası Osman Gazi zamanından beri böyle bahadırca bir yolda ve yiğitçe davranışla bir padişahın alaya bindiği ne işitilmiş, ne de görül-müştü.»

13 Padişahlara mahsus şemseli, dar-kollu alay kürkü. Bu, alaylarda ve törenlerde giyilirdi. Siyah tilki derisindendi, önünde çaprazvari kaytanlar vardı. Bu kürk atlasa ve seraser denilen altın ya da gümüş klapdan işlemeli kumaşlara kaplanırdı. Şemseleri ve düğmeleri değerli taşlarla süslenirdi.

14 Butluk, zırhın butları örten parçası.

15 Büyük, şanlı, şevketli hükümdarlara yakışan.

16 Şehnâme'de Zâl'in oğlu. En ünlü kahraman olan Rüsteminki gibi.

17 Padişahların törenlerde ve alaylarda başlarına giydikleri serpuşlarının üzerine taktıkları süs. Her yanı pırlantalarla, zümrüt ve la'l gibi kıymetli taşlarla donatılmış olan bu sorguçların sayısı iki, ya da üç olabilirdi. Burada 'Gazi Sorgucu'ndan padişahın sefere çıkarken düzenlediği muhteşem alayda taktığı iki sorguç anlaşılmaktadır.

Padişah Kamanîçe'ye kadar yol boyunca, kimi menzillerde, bunun kadar haşmetli değilse de, yine alaylar düzenledi ve gösteriler yaptırdı. Leh seferine çıktığının ondokuzuncu cuma günü, Pirut kıyısında Kekeç Boğazı denilen yere konuldu. O gün, yolda çıkan ferman gereğince, ikinci vezir Mustafa Paşa ve Halep beylerbeğisi vezir Kaplan Mustafa Paşa adamlarından kimileri *tarz-ı Urban mızraklar oynatup*¹⁸ konulduktan sonra veziriâzamın adamlarıyla adı geçen vezirlerin adamları yine padişahın otağı önünde *karışık tarz-ı Urban mızraklar* oynadılar. Yirmi dördüncü çarşamba günü Yaş şehri karşısında bulunan Çurçura konağında, yine Pirut Suyu kıyısında kurulan yüce otaklarına, yukarıda anlatıldığı gibi *yemeklik-ten*¹⁹ sonra büyük zırh ve silah alayıyla kondular. O gün Pirut Suyunu gerçek uzak yollardan ve Yaş'tan seyre gelip toplananların sayısı belli değildi²⁰. Benzeri bir alay da padişahın Turla (Dinyester) Suyu kıyısına varınca, Hotin Kalesine bir saatten yakın Pınarbaşı denilen yerde, çadırına konduktan sonra düzenlenmiştir²¹.

IV.

KAMANİÇE'NİN KUŞATILMASI

Ordunun çadırları Pınarbaşı'ndan Turla Suyu kıyısına düşüyordu. Karşı yakası Lehistan toprakları idi. Çoğu tepelerin ve dağların üzerinden Kamanîçe Kalesi görünüyordu. Padişah on gün oturak ferman buyurdu. Vezir defterdar Ahmet Paşa, Turla üzerine köprü kurmaya başlamıştı. Veziriâzam Fâzıl Ahmet Paşa alaydan iner-inmez üçüncü vezir Kara Mustafa Paşa ile köprü üzerine varıp yakınında bir küçük çadıra kondular. Köprü'nün bir an önce kurulması için hergün gelip akşama kadar orada işle ilgilendiler. Kimi ihtimalleri düşünerek köprü'nün beri başını metrisler ve karşı yakasını şararpolarla korumayı doğru buldular. Özi beylerbeyi vezir Halil Paşa ile Çankırı sancak beyi Murat Paşa kapuları ve eyalet askeri ile birlikte hemen yazılan üç yüz kadar serdengeçti yeni-

18 Bu Çöl Araplarının oynadıkları bir çeşit mızrak oyunu olacaktır.

19 Padişahın seferde iken sırası geldikçe verdiği şölen.

20 Aynı eser, I, 579.

21 Aynı eser, I, 583.

geri, sal biçiminde hazırlanan kayıklara binip karşıya geçtiler. Niceleri atlarıyla köprü karşısında Şaranpo denen hisar gibi ağaç parmaklık dizü� serdengeçtileri içinde metrise koydular. Böylece o parmakla gösterilen yiğitler, düşmanın geleceği yolu kapadılar²². Padişah, rebülâhırın yirminci pazar günü Turla Suyu'nu karşıya geçti. O ayın yirmüçüncü çarşamba günü -ki ağustosun yedisidir- padişah, yıldızlar sayısınca olan bütün askeriyle Izvança altından kalktı. Ağrık²³ geri alkonuldu. Piyade ve atlı asker yığın yığın, büyük bir düzenle, eksiksiz zırh ve silâh alaylarıyla Kamanîçe ovasına vardı. Ormanlık yanından kalenin karşısında ve kaleyi gören yüksek bir yere padişahın otağı kuruldu. Ordu da kollu kolunca kondu. Yeniçeri ocağı, otağı-ı hümayunun bulunduğu yüksek tepenin eteğine yayılıp yerleşti. Bugün padişah da, Edirne sarayından çıktıkları minval üzere zırh ve tolga giyindi. Bütün asker burada bir yere toplandığından, düzenlenen alay öteki alayları unutturdu. Kuşatılan Lehliler, şehir, kale ve tabyalarına savaş bayrakları çekmişlerdi. Kalenin burçları ve bedeni savaşçılarla dopdolu idi. Türk askeri alaylarıyla, korkusuz ve kaygısız, kurşun menzili yerden geçüp, niceleri yakında akan nehir üzerinde, düşmanın kazdığı arklarda, değirmenlerin altında atlarını suvardular. Niceleri de av ardında dolaşmakta idi. Düşman ise korkusundan susup kalmıştı. Ağrık ta gelip herkes yerini kurmaya başladığı sırada, ulu vezirler otağ kapısında padişahı selâmlarken kaleden birkaç top ve kumbara atıldı. Kumbaranın biri havada çatladı, toplar da ileride olan çadırları aşup ormanlık semtine düştü, bir kumbara da otağı-ı hümayun üzerinden geçti. Padişah Adil köşkünde* idi, şu karcık telâş göstermedi.

Veziriâzam, kuşatılan düşmana mektup gönderüp onları dine davet etti ve kaleyi istedi. Eğer islâma gelmezlerse kaleyi teslim etsinler, mal ve canlarına aman verelim, istedikleri yere gitsinler; direnirler ve karşı koyarlarsa biz bu kaleyi savaşla alırız, sonra hepsini kırarız' diye haber gönderdi. Kaledekiler de aralarında konuşup

22 Aynı eser, I, 583.

23 Bu kelime iki yerde de (Aynı eser, 590 ve 591) افرق diye yazılmıştır. Ağrı, elem, sancı, sızı anlamlarına olan bu söz burada 'ağrılık' yerine kullanılmıştır ve yanlış değildir.

* Divân-ı Hümayunda, veziriâzamanın oturduğu mevkiin üzerindeki yerdir. Sarayda alay meydanında, Dıvanhânenin üzerinde idi.

'bu kaleye yapıladıdan beri yad eli değmemiştir, kız-oğlan-kızıdır, bundan ötürü kanımızın dökülmesini seçtik' diye karşılık verdiler.

Veziriâzam ve öteki kumandanlar atlanup kalenin ve şehrin başı biçiminde olan büyük tabya yakınına vardılar. Önceden de tahmin edildiği gibi, bu tabya alınırca kaleyi ve şehri ele geçirmenin kolay olacağını akıl ettiler. Metris yerlerini, top mahallerini, sıçan yollarını görüp geldiler. Yeniçeriye cebehaneden kazma, kürek, barut, kurşun ve fitil verdiler. Akşam, o ayın yirmidördüncü gecesi -ki ağustosun sekizidir- Ulu Tanrıya tevekkül ederek ve ondan yardım dileyerek ordu, tabyaya karşı toplarla orta koldan ve sol koldan kaleyi ve tabyayı kuşatarak metrise girdi. Asker, metrislerinin ensesinde birer tabya yapup içine yerleşti. Vezir defterdar Ahmet Paşa da, veziriâzam tabyasına yakın bir yerde metris kurdu. Birçok yerlere şâhî kale-döğerler yerleştirildi. Sabahleyin top sepetleri²⁴ örülüp yerli yerine konuldu. O ayın yirmibeşinci cuma günü her koldan toplar atılmağa başladı. İlk kalenin başı olan büyük tabyanın döğülmesine girişildi.

Vezirler, kolları gezerek bu savaş meydanının arslan yiğitlerine gümüş ve altın döküp gayret verdiler, gönüllerini aldılar. Türkler, kaleyi öylesine döğdüler ki, kaleden iki adam geldi, bunlar veziriâzama gönderildi. Kalenin hatmanı Mişlevişki'den haber getirmişlerdi. Haber şu idi : 'Bize savaştan sabaha değin mehil versinler, bu gece danışık edelim, yarın size kaleyi teslim edelim.' Kendilerine, sözlerinden dönmeyeceklerine tam güvenebilmek için savaş bayrağını indirip vire bayrağını çekmeleri ve rehin vermeleri şart koşuldu. Bunun üzerine iki yandan da top, tüfek kesildi. Asker 'vire oldu' diye metrislerin üzerine çıktı; kimisi de atlanıp âşıkâre tâ kale yakınına vardılar; korkup çekinmeden bölük bölük seyre gidip dolaşırken, devlet adamları da, daha önce yaklaşıp göremedikleri yerlerini görmek için, fırsat vaktidir, dediler. Kuşatılanlara verilen cevap onlarca uygun görülmedi. Bundan başka askerin de metrislerden çıkıp top ve tüfenk menziline girdiklerini gören paşalar' savulun' diye işaret ettiler. Bu sırada düşman vire bayraklarını kaldırıp savaş bayraklarını çekti. Bir fitilden bütün top ve tufengine ateş

24 Sepet şeklinde örülüp içine toprak doldurmak yoluyla yapılan tabya ve metris sepeti. Burada içine top yerleştirilmek üzere örülüp hazırlanmış sepet, demektir.

verdi, savaşa tutuştu. Türk ordusunun başına gelen bu utanç ve gayret, bu defa da yaralanan ve şehit olan birkaç adamın acısını unutturdu. Ordunun, Tanrının yardımıyla düşmanın cezasını vermesi için her kola toplar, tüfenkler verildi ve askere kese kese bahşişler dağıtıldı. Topların bir bölümü henüz gelmemişti. Akşamdan temcit vaktine değin güçlükle indirilerek büyük tabyanın karşısına yerleştirildi. Düşman akşamdan gecenin altıncı vaktine değin öylesine şâhî toplar ve kale-döğeler ve el kumbarasıyla ateşler yağdırdı ki, anlatılmaz. Top çeken gazilerden nicesi şehit düştü, nicesi yaralandı. Topların çekilip yerlerine yerleştirildiği padişaha haber verilince 'toplara hemen şimdi atsınlar, göreyim nereye isabet eder?' diye buyurdu. Tabyanın büyük kulesi üzerindeki düşmanın, topların yerleştirildiğinden haberi yoktu. Kimi misket ve kurşun atıp, kimi şarap içip hora teperek zevkinde iken o saat altı topa birden ateş verildi. Düşman ne yapacağını şaşırıldı. Bir yeniçeri serdengeçtisi tabyaya çıkıp düşmanın kumbara mahzeninin yerini buldu. Bu mahzen havaya uçuruldu ve artık tabyadan kumbara atılmaz oldu.

Veziirâzam orta koldan, durmadan balyemez topları ve şâhî kale-döğeleri ateşleyip tabyayı düşmanların başına zindan etti. Ne yapacaklarını bilemeyip attıkları toplar ve misketler ve kurşunlar havadan gelmeye başladı. Sol kolda, vezir Kara Mustafa Paşa iki kıta balyemez toplarını gece içinde ileri çekti. Sabah erkenden ardarda attırdıkça orada bekleyen nemçe kâfirlerinin çoğunu yok etti. Ve şapkaları, kara kargalar gibi havada uçtu; o yerin önlerinde olan küçük sepetlerini²⁵ ve soltat²⁶ odalarını darmadağın etti. Leh-liler, giyimlerinde Rus kâfirlerine benzemedikten başka kendilerini göstermek ve Ruslara hiç itibar etmeyip üstün davranmak âdetinde idiler. Türk askerleri üzerine, aptalca hareket ederek, ok ve tüfenk atmağa, kendilerini sepetlerden göstermeye başladıklarını metrislerde olan serdengeçtiler ve öteki askerler de görünce 'şimdi muradımızca düşmana rastladık' diye bir baştan bir başa birbirleriyle haberleştiler. Bütün tüfenkleri doldurup topları da hazırlayarak kötü düşmana tavşan uykusu uyur gibi göz yumar göründüler. Leh kâfirleri de islâm ordusu tarafında sessizlik görünce 'bizim cengimiz Nemçe'ye benzemez, Türklerin gözü korktu, kurşun atmaz oldu-

25 Bkz. çıkma, 24.

26 Parah hristiyan askeri.

lar' diye daha çok meydana çıktılar; Ruslara savaştan el çektirdiler ve toptan darmadağın olan sepetlerini değiştirip yenilediler; doldurup yerlerine koymaya başladılar. Bu sırada Kara Mustafa Paşa metrislerini gezerken din düşmanlarının ilkinden çok hareketlerini gördü. İslâm gazilerinin de bunlara karşı bu türlü hazır olduklarından haber alıp sevindi. Türklerin sessizliklerinin düşmanın kuyusunu kazmaya yol açtığını bilerek büyük ihsanlarla askerin gönülünü hoş etti. Allahu Ekber! Bütün top ve tüfenkleri birden boşaltıp kâfirin başına kıyâmetler kopardı. İki yandan öylesine bir top ve tüfenk savaşı oldu ki, öncekiler bunun yanında hiçten hiç idi. Otuzuncu çarşamba günü seher vaktinden önce eskisi gibi savaş kızaştı. Din düşmanları üzerine saldırılar, yürüyüşler oldu. Sağ kol bir tepede idi; orta kol ile sol kolun metrislerinin nihayet bulduğu hendek kenarından karşı tabya altına bir lağıma başlandı. Düşman duyp ta engel olmasın diye o yerlere tüfenkendaz yeniçeri serdengeçtileri ve vezirlerin adamları yerleştirildi, yağmur gibi kurşun yağdırıldı. Gedikli zaımlara bin akça başına ikişer torba, altı bölük sipahilerinin herbirine ikişer torba, kâtiplere ve divan hocalarına, güçlerine göre, torbalar salındı. Herkes bunları hendek kenarına getirip yığdılar. Düşman bunu görünce can başlarına sıçradı. Gaziler de ard arda top, tüfenk, ok, kumbara ve taşla o denli savaş ettiler ki anlatılmaz. Sonunda, dinsiz düşman çekildi. Türkler iki koldan hendeği geçip tabyanın taş duvarına el urdular, derhal duvara kuvvetli keresteler dayayıp altında lağıma başladılar. Düşman var kuvveti bâzûya verdi. Akşamdan sabaha iki saat kalarak beden başlarına meşaleler diktiler; yağlı paçavraları yakıp hendek içine bırakmakla geceyi güneşli güne çevirdiler. Vezirler, serdengeçti ağalarını çağırıp, tabya ve kulede düşmandan iz belürmedi, ne olursa olsun çıkıp bakmak gerek, deyince serdengeçti ağaları çabucak hendeğe indi. Ağalardan biri kendi akrabasından bir Arnavut yiğidini alıp kule dibine götürdü. Kule duvarı, top vuruşundan yıkılıp merdivene dönmüştü. O yiğit kılıcını ağzına alıp serdengeçti ağasının omuzuna basarak örümcek gibi kulenin karavulhanesine çıktı. Tabyayı homboş ve cansız kalıp gibi gördü. Birçok kez kahrmanlıkları görülmüş bir başka yiğit te tırmaşıp çıkmıştı. O saat ikisi birden ezan okudu. Bunu işiten eli-kılıçlı, gözü-kanlı üç bin kadar Türk savaşçı tabyaya çıkıp yer yer bayraklar dikerek tabyayı ele geçirdiler. Sıra kaleye gelmişti. Kale çok sarptı ve muhkemdi. Doğu

yanı Kudretten kaya ve batı yanına bitişik açık tabya, kuzey taraflarına ise şehir bitişik, böylece üç yanından kapalı ve eşsizdi. Kuşatmanın onuncu günü düşman savaştan umutsuzluğa düşerek bir beyaz vire bayrağını çekip aman diledi. İçeriden birkaç kâfir çıkıp veziriâzâmın huzuruna geldiler, muradımız barıştır, dediler. Kaleyi teslim konusunda beş madde dilediler²⁷.

V.

HASBİHAL-İ ASAKİR-İ PÜRMEHAL DER TARAF-I KAL'A-İ KAMANİÇE

a) *Hotin Bozgunu*.— Kamanıçe Kalesinin alındığının ertesi yılı, Lehistan kralı Mihail'in, anlaşmayı bozduğunu gösteren davranışları görüldü. Bunların başında, anlaşmada üstlendikleri yirmi bin altını bulmaya güçlerinin yetmediğini söyleyerek göndermemeleri geliyordu. Bunun üzerine yeniden sefere karar verildi. 1084 yılı safir ayının onbeşinci perşembe günü (1 Haziran, 1673) tuğ-ı hümayun çıkıp Bâbüssade önüne dikildi. Rebiülevvelin ondördüncü günü (29 Haziran, 1673) Veziriâzam ağalarından müteferrika Hüseyin Ağa elçi olarak padişahın mektubuyla Leh kralı Mihail'e gönderildi²⁸. Buna 'Kamanıçe Kalesini boş bulup almak ve hâli Podolya memleketinde esüp suvurmak hüner değildir, işte biz de askerimizi toplayup meydana çıktık, kılıncınız varısa peşkeş alırsınız' diye bir alay saçma sapan ve böbürlenerek yukarıdan alan bir karşılık geldi. Kral Mihail, hazırladığı Leh ülkesinin ve Litvanya memleketinin büyük ve küçük hatmanlarından başka Nemçe, Macar, Aşut, Kazak ve daha başka hıristiyan milletlerden aldığı yardımla topu elli bin atlı ve otuz bin yaya ile seksen bin kişi donatıp, kendisi hasta olduğundan, ordusuna Leh baş hatmanı Sobiyeski'yi baş etti. Kendi topraklarından Turla Suyundan beri Boğdan tarafına geçtiği, Hotin Kalesi'ne doğru yürüdüğü duyulunca, Özi korumasına serdar olan Özi beylerbeyisi vezir Sarı Hüseyin Paşa, yanında olan askerle çabucak bir gün önce vardı, Hotin kalesi altında tabur kesip²⁹

27 Bu beş şart için bkz. *aynı yer*, I, 602 v.d.

28 Mektubun sureti için bkz. *Sülahdar Tarihi*, I, 626 v.d.; *Râşit Tarihi*, I, 75^b v.d.

29 Tabur kesmek, bir savaş deyimidir. Tabur, sağlam dörtköşe biçiminde tertiplenmiş asker kıtası demektir. Dörtköşe olan ve kale biçiminde duran

içine girdi. Turla Köprüsünü tabur içerisine alıp gerek köprüyü, gerek kaleyi korumak üzere kendisine buyruk gönderildi.

Lehliler de toplanıp gelirken, kaçıp kendilerine katılan Boğdan voyvodası İstefan Bey de kendilerine kavuştu. Büyük bir ordu ile Hotin korumasında olan Türk askerini kuşattılar. 'Vire ediniz' diye üç kez elçi gönderdiler ve tabur çok büyük ve geniş olduğu için oraya sığınmış olan Türk askeri bunu koruyamadı. Düşman içeri dolup üzerlerine koyuldu. Serdar vezir Hüseyin Paşa biraz savaştıktan sonra umutsuzluğa düşüp kendisi ile olan beylerbeyileri ve iki yüz kadar adamla, yek at, kıl mızrak taburdan çıktı. Köprüden Turla Suyundan karşı Podolya yakasına geçti. Kamanıçe Kalesine kapandı. Bu sırada köprü, kalabalıktan yıkılıp ta geçmeye mecal olmayınca geri kalan gazilerin kimi kurtuluş umuduyla suya atıldı, boğuldu; kimisi de, Köstendil sancak beyi Şehsüvar, yeşil bayrak ağası ve Bosna bayraktarı ile tutsaklar arasına katıldı. Çoğu, Bosna beylerbeyisi Süleyman Paşa, Selanik ve Ohri sancak beyleri, sağ ve sol kol alay beyi, Rumeli kethüdası ve defterdarı, zağarcıbaşı Payzen Hasan Ağa ile hepsi doğuşe doğuşe şehit oldular. Düşman, eline fırsat geçtiğinden ne kadar hayvan, eşya, top, mühimmat ve cebehaneye varsa hepsine el koydu. Hotin kalesine seksen kadar gazi kapanmıştı, vire ile çıktılar. Düşman kaleyi hemen zaptedip içine muhafız doldurdular³⁰.

ordu. Eskiden birbirine bağlı arabalardan yapılmış olan metris. Bir kale kurmuş olan dizi ve top. Dört yandan dizilip istihkâm şeklini almış ve araları zincirle bağlanmış arabalarla yapılmış tabya ve sığınak ki dörtgen şeklinde müstahkem bir cephe meydana getirir. Bunun çevresinde hendekler kazılır ve toplar konarak berkitilir. Tabura girmek, tabur çevirmek, tabur komak, tabur kurmak ta denir.

30 *Sülahdar Tarihi*, I, 624 v.d.d.; *Râşit Tarihi*, 75^a-77^a. Abdurrahman Abdî Paşa, *Vakâyinâme*, 170^a-173^b.

Bu yazı için başvurulan kaynaklar: *Sülahdar Tarihi*, İstanbul Devlet Matbaası, 1928, Cilt - I, s. 565-606; *Râşit Tarihi*, Müteferrika basması, cilt - I, s. 65^b-72^a. Abdurrahman Abdî Paşa, *Vakâyinâme*, İstanbul, Bayazıt Devlet Kütüphanesi, Nr. 5154; *Vakâyinâme*'deki bilgi pek yetersizdir. Yalnız, Padişah, Kamanıçe'nin fethi için ondan bir tarih nazmetmesini istemiştir. O da

Hak mübarek ede ey padişeh-i âlemgir
Bu gazâyı sana kim eyledi Mevlâ teysir

b) Aşağıda verdiğimiz manzume British Library'de Or. 13105 numarada bir yazma içindedir*. Bu mecmuada bundan başka birkaç eser daha vardır. Bu mesnevi yazmanın 141-144 yaprakları arasında bulunmaktadır. Hotin bozgununa uğranılan yılda (1084/1673), Kamanıçe Kalesinde bulunan Hasan adında biri tarafından yazılmıştır. Görüleceği üzere arada farsça beytler de bulunan ve arûzun mefâilün, mefâilün, faülün vezniyle yazılmış olan manzumenin şâiri, divan edebiyatında yetkisi olan biridir. Vezni oldukça eksiksiz kullanan yazarın dili, Arapça ve Farsça sözcüklerle yüklü olmakla birlikte o günün okuyucusunca kolay anlaşılabilir. Kamanıçe'de bulunan muhafızların, bir yandan amansız bir kıştan, bir yandan da içine düştükleri kıtlıktan, bunun doğurduğu pahalılıktan; vurguncu ve tefecilerden; baştakilerin uygunsuz ve kötü davranışlarından neler çektiğini yana yakıla anlatmaktadır. Aşağıda metnin transkripsiyonu ve fotokopisi verilmiş, sonunda da gerekli açıklamalar yer almıştır.

matlaıyla başlayan 24 beytlik bir manzume yazmıştır. Bunun sonundaki tarih beyti şudur :

Dedi Ferman-ı hümayunla Abdî tarih
Kamanıçeyi döğüp aldı ebü'l-feth-i dilir

دیدی فرمان همایونله عبدی تاریخ
قنینجه یی دوکوب الدی ابوالفتح دلیر

Nâbi, *Fetihnâme-i Kamanıçe*, Süleymaniye, Esat Efendi Kitapları, 2425/3, Ypr. 36b-63a. Ağır bir inşa üslûbuyla yazılmış olan bu eserde, Kamanıçe'nin fethi ile ilgili işe yarar bilgi yoktur. Nâbi de Kamanıçe'nin alınmasına bir tarih düşürmüştür :

Tarihini felekte melek yazdı Nâbiya
Düştü Kamanıçe hısnına nür-i Muhammedi

تاریخنی فلکده ملک یازدی نابییا
دوشدی قنینجه حصنه نور محمدی

Bu tarih, padişahın buyruğuyla mermer levha üzerine altın yaldızla yazılarak kalenin kapısına konmuştur; Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul 1947, XI, 259-267; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III, kısım 1, s. 431-433.

* Bu manzumenin fotokopisini, Kanada'da Toronto Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı ve Osmanlı Tarihi Profesörü arkadaşım, G.M. Meredith-Owens göndermek lütfunda bulunmuştur, kendisine çok teşekkür ederim.

Şunu da ekleyeyim ki, ordu bu kıtlığı ve pahalılığı 1083 (1672) yılında da çekmişse de, bunu bozguna uğramış bir orduya göre kolay atlatmıştır. O yılda Lehistan seferine giderken İsakçı'da onun okkası beş, peksimedini on, sade yağın otuz, balın yirmi, kahvenin üç yüz, pirincin kilesi yüz yetmiş ve arpanın İstanbul kilesi yirmi akçaya ve bir giyim nal elli akçaya satılmıştır (*Silahdar Tarihi*, I, 576). *Boğdan vilâyeti her veçhile zahireye müstağni iken* beş altı konakta çok sıkıntı çekilmiştir. Pirut Suyu kıyısında bir köye konulduğu gün arpanın İstanbul kilesi yüz yetmiş akçaya satılmıştır. Meğerse Boğdan voyvodasının Boğdan reâyâsını korumak düşüncesiyle hıyânet edip onları sarp yerlere sürüp kaçırmış olmasının kıtlığa yol açtığı söylenmiştir (aynı yer, I, 579).

c) Karlofça'da 24 recep, 1110 (26 ocak, 1699)'da, Lehistan'la da on bir konu üzerine yirmi beş maddelik bir anlaşma imzalanmış; bu anlaşma ile Osmanlılar, 1672 tarihli Bucaş muahedesiyle Lehli-lerden aldığı yerleri, Podolya eyaletini ve Ukrayna'yı onlara bıraktığı gibi, bu arada, yirmibeş yıl tasarruf ettikleri Kamanıçe'yi de terk etmişlerdir.

VI.

HASBİHÂL-İ ASÂKİR-İ PÜRMELÂL DER TARAF-I KAL'A-İ KAMANİÇE

Kamanıça Kal'asında ehl-i İyman	Zebun oldu, bunaldı, kalmadı can
Necesi nân için can verirdi	Dahı minnet ederdi, yalvarırdı
Vellikn bulunmaz bir lokma nânı	Eğer verse o demde nakd-i canı
Fakırdan askerın hâli yamandır	Gıce gündüz işi âh u fegandır
5 Serâpâ cümlesi bitâb oluπτur	Belâ ummânıma garîb oluπτur
Başımızdan aşıptur Seyl-i mihnet	Meğer Hakdan ire lûtf u inayet
Cisimde kalmamıştır tâb u tâka	Musallat oldu bize fakr u fâka
Belâ zındanına olduκ giriftar	Ki irmez bir taraftan çare dey-yâr
Nece aydır kapandık bunda bi-zâd	Ne bir yerden haber geldi, ne imdat
10 Husûsâ kim Hotin'de düşmen-i dîn	Çü kasedetti müsülmandan ala kın
Verâ-yı perdeden sad hile kurdu	Gelip Lih kâfiri orduyu urdu

Asâkir oldu sercümle perişan
Esir oldu kimisi, kimi uryan
Şehid oldu kimi, buldu mağâmın
15 Kurulu kaldı bunca bâr u ben-
gâh
Alup zâg-ı siyeh şahin yuvasın
Bu iş oldu bizim taksirimizden
Sebeb oldu buna pîndâr-ı serdar

İşi vekfınca Hak virsün cezasın
20 Süleyman Paşa ol dîn pehlevânı
Nerimân-ı zaman, asra ferid ol
Teni ağuşte oldu hûn-ı âle
Ya camın nuş iderken nâgehâni
Hotin sahrasının ahcârı yeksân
25 Ki anda bunca kan oldu revâne
Koyup herkes yerinde cümle
varı

Bulunmasa o demde Seydi-zade
Perişan oldığın leşker çü gördü
Geçince Turia Suyın cümle as-
ker

30 İki yüz bin adû ile muşâbil

Yine böyle iken kâfirden el-hak
Olan oldu, savuldu anda bir an
Hisara geldi bunca at u âdem

Olanca zâd u egypti bu asker
35 Yüze çıktı bu kez okkası nânın
Beş altuna alan keyl-i princî
Princ ü nânile söz yok kalana
Yemen mahbûbına Rûmî ne mü-
cib

Beş altuna anı da aldı alan
40 Hele afyuna bulunmaz behâne
Yüze çıkan anın da dirhemidir
Feridûn-ı nigûn-baht-ı zeâmet
Birin dahi işittik behr-i afyun
Eğerçi kâni'-i abd-i kemîne

45 Yine verdik ana otuz riyâlî
Bahası yetmiş akça lâhm-ı gâvîn
Şütür lâhmî bahası oldu elli
Kırık-elliye satıldı lâhm-ı bargîr
Yimek değil, yaladık üstühânî

Kamu malı menâli aldı hatman
Halâs oldu kuru çaniyle ol an
Hudânın aşkına nuş etti câmın
Kamusın aldı hep küffâr-ı güm-
râh

Ağarttı suretâ yüzi karasın
Sefihâne olan tedbirimizden
Ki bir kez uymadı ma'şûle dey-
yâr

Ki girdi kanına işbunca nâsın
Virüp merdâne meydan içre canı
Rızâ-i Hak içün oldu şehid ol
Açıldı ravza-i cennette lâle
Döküldü üstüne hamr-ı cenânî
Acebmidir olursa la'î ü mercan
Boyandı Turla Suyu al kana
Ganimet bildiler râh-ı firârî

Asâkir cümleten giderdi bâde
Dilfrâne o dem meydanda durdu
Durup küffâra karşı oldu yaver

Beş-on bin asker olmak niçe
kâbil

İki biz denli kırıldı muhakkak
Kamañçe kalasında oldu seyran
Kamu uryan u bi-dermân u ser-
sem

Alışdılar, dahi kaht oldu yekser
Yüzünde kalmadı kanı alanın
Sarardı, hem ziyade oldu renci
Bu kahve dinülen kara belâ ne
Gönül virüp ola vasluna râgıb

İçilmezse aceb çıkarmıdı can
Şifâ-yı candurur ehli olana
Ki zira hasta-diller merhemidir
Değilmi sattıran afyunu bedbaht
Üç ayda virdiğin yüz elli altun
Kanaat eyler ayda dirhemine
Anınla eyledik def' melâli
Unutuldu beğim adı pîlavın
Fakir almaz, meğer kim adı-belli
Der idik yimeden hiç anı kim yir
Tatardan yüğrüküz almakta anı

50 Tuzu yüz otuza almıştır alan

Satıldı altı yüze sade revgan
Yüz elli akçaya iç-yag bahâda
Kuru otluk bahası bir timîne
Bu minval üzere hep gayri eşya

55 Dükendi akçamız, biçare kaldık
Bu ahvâli işitti sadr-ı âli
Terahhum eyleyüp şâh-ı hümâ-
bâl

Hele harçlık gelüp kabz ettik
el-hak
Bu ihsân-ı ferâvâna sevindik

60 Varup tâlip olunca derdmendân
Ekâbir ahz idüp der-mahzen etti
Kimisi muhtekirdir, kimi bakkal
Fakir asker gürisne, teğne,
bîmâr

Ne kimse merhamet kıldı, ne
imdat

65 Sokaklarda sovuktan fevt olanı
Nasârâ kavmına bunca zahire
Bozup hep yaptılar anı horulka
Alup meyhaneden rüşvet beher-
mâh

Edinüp pişe kâr-ı nâ-savâbı
70 Üçer yüze alup keyl-i tamâmı
Bu zalimler bize çevr etti bisyar
Yigirmi beş sene olduk Girit'te
Bu altayda çekilen mihnet am-
ma

Neler çektik bu zindân-ı belâda
75 Bu hükkâm-ı zulum-pişe elinden

Terahhum etmedi zalimler aslâ
Yahudiyle Nasârâdan alup zer
Şikâyetnamemiz bîhûde sanma

Sözümüz cümle zira mâsadak-
dur

80 Yazılmaz cümle, zira bi-hisab ol
Yazılan zerre-i nûr-ı zekâdir
Bize yohsulluk, açlık derdi bes
ken

İki adem olacak ev kirası

Nece halk olmasun giryân u nâ-
lân

Asel yüz yetmiş, altmışa soğan
Bahası peynirin yüzden ziyade
Yüz elli akça virdük at yemine
Dükenür akça, olsa rik-i derya
Ribâhordan birin ikiye aldık
Şeh-i devrâna bildirdi bu hâli
Zahire birle harçlık etti irsai

Zahire namını işittik ancak

Bize de hisse vardır deyü sandık
Cevâbı virdiler kim seng-dendân
Verâ-yı perdeden bil-cümle sattı
Alış-veriş idüp kazandılar mal
Helâk oldu necesi âkâbet-kâr

Telef oldu katı çok kimse bi-zâd

Gömlümeyp yidiler itler anı
Verüp eş ettiler kendüm şaire
İhanet etti zalimler bu halka
Gelen kendüm şairi verdiler vâh

Alup bil-cümle ögr-i âşyâbı
Bine noksanla sattı harâmî
Esiye eylemez küffâr-ı bed-kâr
Geh ağladık, gehi güldük Girit'te
Girit'te çekmedik öşrün fehâşâ

Meğer kim vaqı' oldu Kerbelâ'da
Hazan yaprağıyuz sarsar yelin-
den

Terahhum etmesün anlara Mevlâ
Zahire anlara verildi ekser
Anı gözden geçür şahum, usan-
ma

Güvâh-ı âdilimiz buna Hakdur

Olur Şehnâme denli bir kitab ol
Nücum-ı asûmandan ya Sühâdir
Dutan Kal'a içinde tuttu mesken

Onar akçaya bir gün, yıkılası

Dahi vâsi' olan meskençün üç-
ret
85 Getürdük vâfir otluk dahi yaz-
dan

Bu kez ferman olundu hep sipâhi
Ki ya'ni ateş eylerse isabet
Bizi haklamak ettüler irade
Çıkardık otluğunu yabana attık

90 Kış oldu, kaldı atlar cümle bi-
zâd

Bu kez kaldık bu sahrâda belâda
Her üç günde çıkuban karavulu
Bu arada şitâ-yı zemheriri

Dahi çokdur serencâm-ı felâket
95 Ne denli âlem olsa halka muh-
taç

Velîkin gark-ı ummân-ı düyûnuz
Değil mümkün edâsı tâ kıyamet

Meğer eltâf-ı zevî'l-însân u in'am
Dükendi, kalmadı mal, oldu zâil

100 Elinde kalmayup bir zerre vâri
Gezerler derbeder, eş-gey'ü Lîlâh
Kimisi varuban dağlara hergün
Anınla geçinür, yok gayrı kârı
Görürken halimiz hükkâm-ı cev-
vâr

105 Sipâhi eyledikçe arz-ı hâcet

Ya toprak taşıyın, yahut çit
örün

Bütün kuş pâyezen gibi sipâhi
Kim ağlar hîdmet-i dîn-i mübîn-
dan

Zehâyir var iken bi-hadd ü pâ-
yân

110 Bulunmasun deyü nân, rayegânî
Paşası vü ağası vü beyi hep
Bir akçaya satıldı üç dîrem nân

Hudâyâ kudretinle mâr u mûrun

Ye ellidir, ye altmış günde
kıymet
Ne hal ise kayırdık çokdan, az-
dan

Kuru ot kal'ada olmak ne hacet
Bahâne ateş ü otluk arada

Bu kez bahr-i gamın ka'rına bat-
tık

Helâk oldu, kamusu oldu berbad

Şikeste-beste, üftade, piyade

Şitâde bekler idik sağ u solu

Helâk etti nece uryan fakiri

Ki zikri mucib-i gamdır, melâlet
Hudâ rezzâk-ı âlemdir komaz
aç

Giran bar altına girmiş zebûnuz
Kalur can gerdeninde bâr-ı mih-
net

Rehâ kered fakıranra ezin vâm
Olupdur nisfimiz geher içre sâil
Şikeste şişe-i namûs u ârı

Aziz iken zell olmuşlar eyvah
Çekerler arkasıyla şehre odun
Geçer zârile dayım rûzgârı

Yine rahm etmedi bir zerre mîk-
dar

Buyurdular o dem bir dürlü hîd-
met

Çubuğu arkanız birle götürün

Olup rahat oturmadı kemâhî
Velî feryat zulm-i zâlminden

Fakıran can dihend ez hasret-i
nân

Kapattılar dükân-ı nanâanı
Bîrer tennür nân etti mürettep
Alan can verdi, satan dîn ü iy-
man

Verirsin kusmetin vahş u tuyû-
run

Senin mahlûkunuz ey Hayy ü

Kayyum

Halâs eyle bizi câ-yı tengden

Bi-Hakk-ı şâh-ı evreng-i risâlet

Sana ahvalimiz bil-cümle na'lûn

Erişdir ayş-ı rağde dîk-ı hung-
den

Duâmtı kil kabul ü isticâbet

B.

Manzumeye âit açıklamalar (rakamlar beytlerin sayılarını göstermekte-
dir) : 3) *Nân*, ekmek. 5) *Garşâb olmak*, batmak, boğulmak. 7) *Tâb u tâka*, güç,
kuvvet. *Fağr u fâka*. Yoksulluk, açlık. 8) *Deyyâr*, kimse, insan. 9) *Bi-zâd*, azık-
sız, yiyeceksiz ş yemsiz. 11) Perde arkasından yüz hile kurdu. 14) Tanrı yoluna
gehitlik şerbetini içti. 15) *Bâr u bengâh*, çadırlar, otaklar ş *gümrah*, azgın, yol-
dan çıkmış, yolunu şaşırmış. 16) *Zâğ-ı sıyeh*, kara karga. 18) *Pindâr-ı serdâr*.
Kumandanın düşüncesizliği, zannı. Hotin bozgununda kumandan olan vezir Sa-
rı Hüseyin Paşa. 19) *İşi vefkınca*, işine göre, yaptıklarına uygun olarak. 20) *Sü-
leyman Paşa*. Bosna Valisi. 21) *Nerimân*, şehname kahramanlarından, Rüstem'-
in oğlu Sâm'ın babasının adı. Süleyman Paşa, zamanın Nerimanı, o yüzyılın
teki idi. 22) Teni al kana bulandı. Cennet bahçesinde lüle açıldı. 23) Ya da kade-
hini içerken birden üstüne cennet şarabı döküldü. 24) Hotin sahrasının bütün taş-
ları baştan başa la'î ve mercan olsa şaşılır mı? 27) O zamanda Seydi-zade ol-
masaydı bütün asker yele savrulurdu, mahvolurdu. *Seydi-zâde*, Ahmet Paşa'nın
oğlu Mehmet Paşa'dır. O tarihte Rumeli beylerbeyisidir. Kamanîçe kuşatma-
sında, Turla Suyu'na kurulan köprüyü ilk geçenlerdendir. Kırım Hanı Selim
Giray'ın orduya gelişinde onu karşılayanlar arasındadır. 1083 (1672) yılında,
Kamanîçe alındıktan sonra öteki paşalarla birlikte kaleden çıkanları istedikleri
yere ulaştıranların arasında idi. 1085 (1674) yılında Babadağında bulunan or-
duya gelerek, mükemmel kapıkulu ve eyaletleri askeriyeye padişahın önünden
geçen alayda bulundu ve kendisine kaftan giydürüldü. 1086 (1675) oia Kapudan-ı
Derya oldu. Otuz yıl düşmana kılıç çalmış ve bir kez yüz döndürmemiş bir
kahramandı, 1095 (1683)te, kaçıktan arlanarak topları kurtarmak arzıyile,
Yanova'da, Kara Mehmet Paşa savaşı günü, döğüşe döğüşe şehit olmuştur.
Hattâ Alamanya imparatoru bile 'bir yarar adamdı' diye kendisini öğmüştür.
Şişman, gösterişli, uzun boylu, vakur, cirit oynamak, ok atmak ve hasmını yık-
makta eşişizdi. 34) *Zâd*, azık, yiyecek; yem. *kaht*, kıtlık. 36) Pirincin kilesini.
38) *Râmî*, Türk. 42) *Feridân*, Pişdâdiyan'lardan ve Cemşit soyundan bir ulu
hükümdardır. Zeâmet erbabının bahtı ters dönmüş Feridân'u değil mi onu sat-
tıran bedbaht? 44) Gerçi kanaat sahibi zavallı biri. 46) Sığır etinin. 47) Deve
etinin. 49) *Üstühan*, kemik. 51) *Sade revgan*, sade yağ. *Asel*, bal. 53) *Timîne*
sözcüğü pek anlaşılmiyor. Yukarıda 'riyal' geçtiğine göre bu da 'tümen' olsa
gerektir. 54) *Rük-i deryâ*, deniz kumu. 55) *Ribâhor*, tefeci. 57) Hüma kuşu ka-
natlı, uğurlu padişah acıyıp 60) Dertliler varıp isteyince taş dişiller şöyle karşı-
lık verdiler. 61) Büyüklük, baştakiler alıp depoya koydu, perde arkasından hep-

sini sattı. 62) *Muhtekir*, vurguncu. *Mal*, para. 63) Zavallı asker aç, susuz, hasta. 66) *Nasârâ*, hristiyanlar. *Kendüm*, buğday. *Şair*, arpa. 67) *Horulka*, ne olduğu pek anlaşılmıyorsa da (yidiler, yuttular) gibi bir anlam anlaşıyor. 69) Doğru olmayan, haksız olan işleri sanat edindiler ve değirmenlerin öğrünü aldılar. 73) *Öşr*, ondadır. 75) Bu zulmü kendilerine sanat edinmiş baştaklerin elinden, kasırgalarda savrulan sonbahar yaprağına döndük. 77) *Zer*, altun. 79) Sözümüzün, bütünüyle doğru olduğuna Tanrı adaletli, doğru bir tanıktır. 81) Bu yazdıklarımız zekânın ışığından bir zerredir, ya da gökteki yıldızlardan Sühâ yıldızıdır. *Sühâ*, Türkçede Yediker denilen yedi yıldız kümesinde gizlenmiş küçücük bir yıldızdır. 82) *Bes ken* bes iken, yeterken. 84) *Dahi*, daha. Bütün manzume boyunca bu 'dahi'lar 'daha' demektir. 86) İkinci düze eksiktir. 89) Bu kez gam denizinin dibine battık, öylesine dertlendik. 91) Kırık-dökük, düşkün, yaya. 93) *Şitâ-yı zemheriri*. Zemherir soğuğu. 95) Tanrı bütün dünyanın rızasını verir. 96) Ama borç denizinin içine batmışız, ağır yük altına girmiş güçsüzleriz. 98) Meğerki ihşanı ve nimetleri bol olan Ulu Tanrı, yoksulları bu borçtan kurtarsın. 99) *Sâil*, dilenci. 100) Namus ve ar şişeleri kırılmış, namusları ve hayşiyetleri kalmamış. 101) Kapı kapı, Allah rızası için bir şey, diye gezerler. 103) *Rûzgârı*, zamanı. 104) *Hükkâm-ı cevvar*. Baştaki zalimler, halka eziyet edenler. 107) *Pâyzen*, canı, yolkesen ş köle, uşak. *Kemâhi*, gerektiğince. 109) Sonsuz, bitmeyecekleyin yiyecek, içecek olduğu halde yoksullar ekmek hasretiyle can veriyorlar. 110) Herkes dileğince ekmek bulamasın diye fırıncıları kapattılar. 111) Oysa, paşası, ağası, beyi kendilerine birer tandır ekmek yaptırdılar. 113) *Allahım, sen kudretinle*, yılanın, karıncanın, kurdun, kuşun kismetini verirsin. 114) Ey Hayy ve Kayyum olan Tanrı, bizim hepimizi sen yarattın, sence bütün halimiz bilinmektedir. 115) Biz bu dar yerden kurtar, bizi bu dar bucaktan bol, rahat bir geçime ulaştır. 116) Peygamberlik tahtının şahı olan Peygamber hakkı için duâmı kabul et.

Bu manzumeyi yazan, Kamañçe Kalesinde H a s a n , bin seksen dört yılında.

